

Oplatek, Stanislav

Recenzní zpráva na sborník Русский язык: система и функционирование

Новая русистика. 2015, vol. 8, iss. 2, pp. 69-74

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134569>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Служебные (несамостоятельные) слова на основе общности выполняемых ими функций группируются в пособии в следующие части речи: с одной стороны, предлоги, союзы, с другой стороны — частицы. Можно здесь говорить о функциональном различии. Предлоги и союзы используются для связи слов и предложений, между тем как частицы вносят в предложение дополнительные смысловые и модальные оттенки, или служат для образования новых слов.

В системе частей речи особое положение занимают междометия. В зависимости от состава делятся на первообразные (непроизводные) и непервообразные (производные). По семантическим функциям их автор подразделяет на пять групп: эмоциональные, волеизъявительные (императивные), этикетные, звукоподражательные, глагольные.

Книга содержит список доступной учебной литературы, которой учащиеся могут пользоваться при подготовке к семинарским занятиям. Таким образом они смогут расширить свои знания о морфологическом составе современного русского языка.

В настоящем учебном пособии автор излагает учебный материал, предусмотренный программой по современному русскому языку. При освещении дискуссионных вопросов она ссылается на результаты современных лингвистических исследований; однако учитывает также достижения русских лингвистов XIX и XX вв.

Алеш Бранднер 1691

Recenzní zpráva na sborník *Русский язык: система и функционирование*

Русский язык: система и функционирование (К 75-летию филологического факультета БГУ). Сборник материалов VI международной научной конференции. Минск, 28–29 октября 2014 г. Часть 1–2. Минск: Издательский центр БГУ, 2014.

Jak již titulěk napovídá, předmětem této recenzní zprávy je sborník příspěvků vydaný při příležitosti konání VI. mezinárodní konference v Minsku (2014). Sborník je z důvodu objemnosti rozdělen na dvě části: první díl obsahuje příspěvky plenárního zasedání a prvních tří jednacích sekcí, druhý díl pak obsahuje příspěvky zbylých čtyř sekcí. Vzhledem k charakteru publikace je zbytečné ve sborníku hledat vnitřní homogenitu, nelze si však přesto nepostesknout nad tím, že výběr příspěvků v jednotlivých „kapitolách“ mohl být tematicky vymezenější a že si editoři mohli dát více záležet na větší koncepční sevřenosti jednotlivých oddílů. I tak lze ve sborníku nalézt řadu zajímavých statí, které i přes svou hutnost a stručnost mohou být užitečným

zdrojem inspirace a poskytnout vhléd do problematiky konkrétního tématu. Pro obsáhlost sborníku se níže zmíníme jen o těch příspěvcích, které nás zaujaly, zevrubněji pojednáme zejména o příspěvcích týkajících se diachronního aspektu zkoumání ruštiny.

Celkově lze rozdělit uveřejněné diachronní příspěvky do několika skupin – na příspěvky čistě diachronní (např. příspěvky N. V. Solovjevové *Графическая вариативность в русских переводных «вестях» 17 в.* a T. V. Kortavové *К истории официально-делового стиля русского языка*), příspěvky zabývající se diachronním aspektem jako interpretačním faktorem současného jazykového stavu (např. příspěvek E. A. Sorokinové *К вопросу о развитии семантической структуры заимствованных слов в совр. русском языке* a Je. S. Makareviče *Возможности обнаружения региональных черт при анализе старорусской фразеологии*), častým tématem čistě diachronních příspěvků pak byl motiv kognitivního přístupu k staroruskému lexikonu a jeho sémantická analýza (např. Ju. V. Kornejeva: *Святость как макроконцепт агиографии и его представление в Житии преп. Сергия Радонежского*, A. N. Speranskaja: «Живое слово дороже мертвой буквы»: фактуры речи в русском паремиконе).

Jako pro nás nejzajímavější lze označit shrnující příspěvek T. V. Kortavové, týkající se vývoje úřednického jazyka (*приказной язык*) v Rusku od nejstarších dob. Ve své práci autorka navazuje nejen na velikány ruské filologie A. I. Sobolevského a B. A. Larina, ale také na Vl. Barneta, jejichž myšlenky dále rozpracovává. Kortavová definuje *prikaznoj jazyk* jako soubor formulí aktualizovaných v čase působením extralingvistických faktorů a faktorů jazykových, v hrubých obrysech načrtává vývoj právního jazyka, v němž za mezník jeho formování považuje dobu dokončování centralizace ruského státu v době vlády Ivana Hrozného. Zároveň zdůrazňuje skutečnost, že profese pisce, resp. sestavitele formulářů, se v Rusku prakticky až do konce 18. století tradovala ve formě řemesla a vzdělání lidí této profese tedy nebylo pod přímým dohledem státu, což mělo za následek nejen vysokou míru tradice a konzervatismu při sestavování formulářů, ale také řadu variací ve formulacích, které plynuly z nedostatečného pochopení právní podstaty formule, výsledkem čehož potom byla relativní vágnost a právní nepřesnost takto sestavených formulářů. V 19. století zažívá *prikaznoj jazyk* řadu změn souvisejících s nastupující galomanií, ale také s tím, že některé tradiční obraty již natolik zastaraly, že se staly málo srozumitelnými.

Na tento příspěvek do značné míry navazuje N. V. Solovjeva, jež ve svém příspěvku *Графическая вариативность в русских переводных «вестях» 17 в.* analyzuje ortografickou stránku vývoje oficiálního jazyka. Za materiál si pro analýzu vybrala novinové svodky (*куранты*) o zahraniční politice. Díky skutečnosti, že se v kancelářských archivech zachovaly jak autorské verze před korekturami a verze již vykorigované, dostalo se autorce jedinečné možnosti prozkoumat ty jevy, které stály v centru pozornosti sestavitelů těchto *kurantů*, tzv. *kuratel'ščiků*. Zajímavým (i když vlastně dosti dobře pochopitelným) je

zejména fakt, že i v 17. století se autoři soustřeďovali na korigování větší-
nově totožných jevů, které byly předmětem unifikace ruského písemnictví
nejstaršího období do 14. století před masovou archaizační vlnou nazýva-
nou v rámci tradice poněkud zavádějícím pojmem *druhý jihoslovanský vliv*.
Jedná se zejména o znaky *i-u*, *з-s*, *о-ω*, *ѵ-ѵ*, ale také někt. další jevy, např.
koncovky gen. masc./neutr. *-оѵо--оѵа*. Na základě autorčina popisu si lze
všimnout zejména dvou charakteristických atributů daného procesu – rela-
tivní důslednosti oprav (tj. snahy o unifikaci s využitím urč. pravidla) a záro-
veň používání protichůdných pravidel v průběhu 17. století, což je dobře
patrné zejména v korekturách *ѵ ↔ ѵ* a *ѵ ↔ ѵ*, přičemž směr fungování kon-
krétních pravidel korektury se v posledním případě „lámal“ zhruba v polo-
vici 17. století; srov. např. *тот* → *тотѵ*; *помочь* → *помоч* / *станѵ* → *стан*;
корол → *король* / *третей* – *третьей*. Analýza tak pěkně demonstuje počá-
tek nového období ve vývoji ruského písemnictví, které započalo v 17. sto-
letí a které nejen že začalo v souladu s ruskou tradicí modifikovat „kano-
nický“ církevní ortografický úzus, ale dokázalo celkově sekularizovat ruské
písemnictví a obhájit nový ortografický vývoj, jenž byl záhy posílen vytvo-
řením petrovské *graždanky*, vznikem raných gramatických prací Adodurova
a Tred’jakovského a který byl definitivně zpečetěn reformou pravopisu pře-
lomu r. 1917/1918.

K lexikálně-sémantickému diachronnímu tématu se přibližuje ve svém pří-
spěvku O. V. Zujeva (*Функционирование слова еретик в сочинениях против* [71]
жидовствующих). Autorka analyzuje výraz *еретик* v polemických religióz-
ních textech a osvětluje na tomto základě vývoj jeho pozdějšího významu.
Poukazuje na rapidní vrůst frekvence použití výrazu *еретик* v 15./16. sto-
letí v souvislosti s polemikami proti „hnutí“ židovstvujících, přičemž tento
nárůst dokladuje i staršími polemickými texty, v nichž se naopak výraz téměř
nevyskytuje (polemiky proti strigolníkům, 14. století). Autorka na textech
ukazuje posun původního církevního významu „ten, kdo špatně vykládá
víru“ k přenesenému (nicméně stále terminologickému) „ten, kdo porušuje
etické, morální normy“ až k polemicky vyhocenému „ten, kdo se zřekl
Krista“ – syn. k termínu *отступник*, jak se vyskytuje u polemik Iosifa Voloc-
kého. Tento posun od terminologického „záporného pojmu“ k pojmu obecně
negativnímu potom demonstuje pozdější vývoj k synonymizaci *отступ-
ник* – *мерзавец* či *всякий гад* (tak v slovníku Dalja), které se vyskytuje již v tex-
tech protopopa Avvakuma. Na uvedeném původně církevním termínu tak
můžeme pozorovat posun sémantiky, ne nepodobný transformaci významu
moderního výrazu *фашист* (člen politického hnutí → nepřítel národa →
bídač). Bylo by zde tedy snad možno uvažovat o obecnějším lexikálním vývo-
jovém modelu.

S obdobným historicko-synchronním přístupem přichází ve svém pří-
spěvku *Возможности обнаружения региональных черт при анализе старорус-
ской фразеологии* Je. S. Makarevič, jenž na materiálu smolenských obchod-

ních písemností 15.–17. století vysvětluje některé současné regionální dialektní fráze, jako např. *скинуться со стены* (zběhnout, utéci), *выдать за стену* (dát napospas protivníkovi), *чеботовские деньги* (velmi málo peněz). Přitom je zajímavé, jaké faktory v daném případě motivovaly vznik podobných frazémů. Makarevič ukazuje zejména výhradně na historické události a reálie spojené s toponymii smolenské oblasti; např. fakt postavení hradební zdi ve Smolensku v období smuty motivoval frazémy *скнуться (с стены, з города, з банши)* = zběhnout, utéci x strus. *скинуться* = odejít, opustit místo; *стенные люди* = караульная служба, охрана; *выдать за стену* = передать в распоряжение противника. *Чеботовские деньги* potom motivuje existencí mlýna ve vsi Čebotovy a jeho povinností platit daň Boldyna-Dorogobužskému monastýru v 16. století.

O něco abstraktněji než v předchozích dvou příspěvcích se nad tématem sémantického posunu zamýšlí E. A. Sorokina (*К вопросу о развитии семантической структуры заимствованных слов в современном русском языке*), která akcentuje téma vývoje lexikonu obecně ve vztahu k lidskému jazykovému myšlení, tzv. „mentálním jazykovým skupinám“ (dle její terminologie), resp. sociálně stratifikovaným jazykovým skupinám (ve smyslu *socium* – společenství). Rozlišuje zde přitom jazyk/myšlení individuální, obecně národní (*нация*) a myšlení společnosti ve smyslu sociálních skupin (vyjmenované skupiny přitom nejsou ve vztahu podmnožin, nýbrž průniků množin). Autorka analyzuje pohyb polysémantů (lexémů s velkým počtem sémantických variant či samostatných významů, přičemž tyto jsou navzájem těžko definovatelné, amébní, v důsledku malé diferenciaci sémantických rysů – autorka tedy vychází z pozic strukturální sémantické lexikologie) mezi uvedenými definovanými skupinami, k demonstraci přitom využívá polysémanty jako *концепт, культура, парадигма* aj. (sr. *духовная культура, материальная культура, зерновая культура, культура общения*), všímá si jejich migrace mezi jednotlivými výše zmíněnými jazykovými/mentálními vrstvami, bohužel však nevyvozuje nějaký obecný závěr.

Téma sémantického posunu v diachronním aspektu doplnil příspěvek A. V. Kiričenkové (*Фразеологизмы-евангелизмы в новых русских переводах Библии*), v němž autorka analyzuje biblické frazémy několika ruských překladů Janova evangelia (Sinodálního 1876, Radostnaja vesť V. N. Kuznecovové, Kasianův překlad 1950–1960). Tak se setkáme s analýzou již tradičních „oříšků“ biblického překladu jako *на роцáтку было слово, берáнек Boží* aj. (srov. *Изначально был Тот, кто называется Словом, Он был с Богом, и Он был Бог (Кузнецова) / В начале было Слово, и Слово было с Богом, и Слово было Бог (Кассиан) // Божий ягненок (Кузнецова) / (Кассиан)*).¹ Autorka přitom nepřináší zásadní odhalení, pouze se snaží oživit polemiku nad novými překlady Bible, z nichž

1721

¹ Význ. 1. velikonoční oběť, 2. beran (*овен*), vítěz nad zlem z proroctví sv. Daniela; srov. verš 1:29 Nového zákona, ev. Janovo.

oderodovaly pod tlakem jazykového vývoje a ekumenické srozumitelnosti (stejně jako v případě překladu Kuznecovové) některé zažité biblismy.

V pořadí druhá část příspěvků, zařazená v oddílu *Проблемы семантической интерпретации номинативных единиц*, se zabírá tématy, která ocení zejména příznivci deskripce lexikálního plánu současné ruštiny. Tematicky je zasažena problematika diskursu a specifických nominací v internetovém prostředí, sekundární nominace (rozšíření významu) v návaznosti na komunikační potřeby mluvčího, etnoligvistika (v ruském významu pojmu) a zrcadlení mentality v jazyce, vybrané procesy nominalizace (tvorba složenin v internetové publicistice přelomu století) a deskripce užití současného lexikonu, stranou nezůstal ani zájem o mluvu dětí a mládeže. Třetí oddíl nazvaný *Проблемы лингвистической интерпретации текста* sdružuje příspěvky v rusistice populárního tématu metafory, jazykové hry, analýzy diskursních situací a sémantických vlastností dikta a řečových aktů, analýzy autorských textů. Spřízněnými problémy derivace, analytismu a kondenzace se potom zabývají příspěvky oddílu čtvrtého, nazvaného *Современное русское словообразование: пробелы и перспективы развития*.

Druhý svazek sborníku se přes čistě lingvistické příspěvky prvního oddílu (s názvem *Грамматические категории современного русского языка*) dostává v druhém a třetím oddílu k poloze didaktické (oddíl *Новые технологии в преподавании русского языка* a *Новые технологии в преподавании русского языка как иностранного*) a v oddílu posledním (*Русский язык в современном мире: динамика языковых контактов*) se pak dotýká také tématu jazykového kontaktu, porovnávací jazykovědy a jazykové politiky. Vzhledem k obsáhlosti a nestejně úrovni příspěvků i zde upomeneme pouze několik vybraných statí. Za první zaznamenáníhodný příspěvek z našeho pohledu lze označit stať I. Ju. Granevové z Nižného Novgorodu *Манипулятивный потенциал употребления личных местоимений «мы» и «вы» в речевой практике современного российского общества*. Příspěvek je, jak je již z názvu patrné, zaměřen spíše diskursivně, a to na analýzu inkluzivního *мы* (srov. *мы с вами, мы с тобой*) zejména v textech sovětské éry, a ukazuje funkci inkluzivního, resp. exkluzivního *мы* jako součást účinnou manipulačních řečových strategií (srov. *Нам предстоит продолжить и приумножить дело первопродвигов революции и социализма*. = zahrnutí adresáta do sféry hodnot mluvčího). Další z našeho pohledu zajímavý příspěvek *Функции глаголов совершенного вида в диалектной речи* V. A. Zakrevské je věnován použití sloves dokonavého vidu v dialektech Archangelské oblasti. Demonstruje užití dokonavých sloves mimo tradiční funkci dokonaného děje, konkrétně při popisu minulého opakovaného děje – v takovém případě vystupují dokonavá slovesa ve formě futura (srov. *Ношу — другую принесет в охапку*), v případě, že je ve frázi přítomen adjunkt opakování děje, vystupují ve tvaru préterita (srov. *Больша уш никуда не ушол*); jedná se zde vždy o opakované izolované (nenavazující na sebe) děje. Tento typ použití dokonavých sloves je tedy v podstatě

shodný se současnou hovorovou ruštinou. Z hlediska porovnávacího je v dialektním materiálu zajímavá existence analogické konstrukce jako v češtině *Он их обижать не обидел* – zde na rozdíl od češtiny s alternací vidů. Podobně jsou uváděny také příklady užití dokonavých sloves ve významu dlouhotrvajícího děje (srov. *Ой што я ego поругала*) – obvykle se prefixy *no-*, *za-* (srov. staroruskou a staročeskou procesuální sémantiku „až k“ u těchto prefixů).

Pokud bychom měli celkově zhodnotit představený sborníkový výstup, lze napsat pouze následující: ostrovy pozitivní deviace jsou pečlivě skryty v přemíře roztržiténosti a rozkolísanosti jak tematické, tak kvalitativní. I přesto však čtenáři seznámení s tímto sborníkem doporučujeme, neboť představuje reprezentativní odraz současného dění v běloruské a širěji také ruské rusistice.

Stanislav Oplatek

Kontexty a konfrontace slovanských literatur očima mladých slavistů

GUNIŠOVÁ, E., PAUČOVÁ, L.: *Slovanský literární svět: kontexty a konfrontace I*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 243 s. ISBN 978-80-210-7915-1.

[74]

Předkládaný sborník vznikl na půdě brněnského Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde se v polovině října konala mezinárodní vědecká konference. Jeho obsahem jsou práce především mladých slavistů, jejichž výzkum se soustřeďuje na rozsáhlou škálu témat nejen napříč slovanskými literaturami, ale i jazyky. Právě široké pojetí umožňuje zkoumat nejenom známější oblasti slovanských literatur, ale i ty, kterým se slavisté věnují méně. Tím vzniká prostor pro studium jistých specifík v oblasti slovanských literatur, jež dosud nebyly blíže zkoumány. Díky tomu se v něm objevily zajímavé příspěvky.

Doktorandská konference byla rozdělena do tří tematických bloků: literárního, lingvistického a historického. Přednášelo se rovněž v několika jazycích – českém, ruském, polském, slovenském a anglickém, neboť se svými příspěvky vystoupili doktorandi z českých i zahraničních univerzit. Svoji stať představil mimo jiné Gleb Maslov, který působí v Boloni. Jeho příspěvek nese název *Европейский символизм и регрессивные культурные модели* a autor se v něm zabývá symbolismem v souvislosti s regresivními modely.

Z literárního bloku jmenujme například zajímavou studii *Fenomén ženského cestopisu v slovenskej literatúre* od Elišky Gunišové či *Prostredie a postava v česko-slovenskom (dedinskom) realizme* od Simony Švandové, která se v příspěvku věnuje i psychologizaci postav. Obě práce zaujmou jednak svými tématy, ale především koncepcí, tedy tím, jakým způsobem autorky své stu-